

De maatschappij van de sociologie

RUDI LAERMANS

De maatschappij van de sociologie

Boom | Amsterdam

Afbeelding omslag: © iStockphoto, Hayri Er / Martin Lladó

© Uitgeverij Boom, Amsterdam 2012

© Rudi Laermans, Leuven 2012

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

Verzorging omslag: Bas Smidt

Verzorging binnenwerk: Steven Boland

ISBN 978 94 6105 193 6

NUR 756

INHOUD

Voorwoord	7	
HOOFDSTUK 1	Het sociologisch perspectief	13
HOOFDSTUK 2	Ordening en invloed van het sociale	53
HOOFDSTUK 3	Het hedendaagse samenleven	95
HOOFDSTUK 4	Voorlopers en grondleggers van de sociologie	135
HOOFDSTUK 5	Sociologische visies in meervoud	185
HOOFDSTUK 6	Cultuur als gedachtegoed	239
HOOFDSTUK 7	Cultuur als betekenisgeving	281
HOOFDSTUK 8	Socialisatie en sociale controle	313
HOOFDSTUK 9	Sociale rollen en relaties	345
HOOFDSTUK 10	Van groeperingen naar organisaties	377
Zakenregister		437
Personenregister		445

VOORWOORD

Wat is sociologie? Welke specifieke interesses richten de sociologische blik op sociale fenomenen en verlenen daarom de sociologie een aparte identiteit ten opzichte van andere sociale wetenschappen, zoals de antropologie, de politicologie of de communicatiewetenschap? En welke begrippen en theorieën hangen er zoal samen met het sociologisch perspectief? Op deze vragen wil dit boek een zowel geïnformeerd als leesbaar antwoord geven. We claimen daarbij geen volledigheid, maar focussen op de *algemene of theoretische sociologie*. Zoals de uitdrukking al suggereert, is het deze tak van de sociologie te doen om de abstractere inzichten waarmee we een veelvoud van sociale fenomenen kunnen begrijpen. Daarom gaat er hierna veel aandacht naar concepten die bij de studie van heel uiteenlopende soorten sociale relaties of verbanden bruikbaar zijn. Neem bijvoorbeeld een sociologisch kernbegrip als socialisatie, of het sociaal maken en worden van individuen door leerprocessen. We kunnen dat inzetten bij het bestuderen van zowel de opvoeding in gezinsverband als de formelere educatie binnen het onderwijsbestel. Maar ook bijvoorbeeld op de werkvloer van een bedrijf wordt iedere nieuwkomer gesocialiseerd, vertrouwd gemaakt met een eigenstandige sociale wereld en ingewijd in de daarbinnen heersende gewoonten. Op een vergelijkbare manier laten typisch sociologische concepten als rationalisatie of differentiatie toe om sociale verschijnselen te duiden die op het eerste gezicht weinig met elkaar te maken hebben. Deze grote spanwijdte vormt het evidente voordeel van abstractere inzichten. Hun nadeel is al even vanzelfsprekend: abstraheren komt neer op een verlies aan concreetheid, dus aan herkenbaarheid.

Vanwege het belang van abstractere noties komt elke kennismaking met de algemene of theoretische sociologie deels neer op het aanleren

van een nieuw vocabulaire, het ‘sociologees’. Net als bij het leren van een vreemde taal doet dat sociologees aanvankelijk vreemd aan, maar het went al snel om te denken in termen van afhankelijkheidskettingen, sociale structuren of socialisatie. Het sociologees omvat nogal wat begrippen die in de omgangstaal slechts zelden worden gebruikt, zoals ‘functionele differentiatie’ of ‘symbolische interactie’. Daarnaast ontleenen sociologen heel wat woorden aan de alledaagse taal, maar rekken ze die op tot algemene concepten met een welomschreven inhoud: macht, maatschappij, sociale controle, enzovoort. Daarbij dreigt nogal eens het soort van talige hoogstandjes waarin wetteksten excelleren, wat mede de onhebbelijke kanten van het jargon van de sociologie en andere sociale wetenschappen verklaart. Het sociologisch taalgebruik werd in het verleden dan ook regelmatig verketterd. Vooral journalisten en essayisten stoorden zich aan de eigenwijze betoogtrant van sociale wetenschappers. De klachten lijken afgenomen, maar over sociologen – en ook over politicologen of communicatiewetenschappers – hoort men zo af en toe nog altijd beweren dat ze zich op een nodeloos complex taalgebruik laten voorstaan, met de bedoeling om de eigen geleerdheid in de verf te zetten. Vandaar de sneer dat een sociale wetenschapper zegt wat iedereen eigenlijk al weet, maar op een zodanig ingewikkelde manier dat men zich een domoor voelt.

Het klopt ongetwijfeld dat sociologische inzichten meermaals aansluiten bij de alledaagse kennis van sociale verhoudingen (daarnaast vormt dit weten het object van sociologisch onderzoek). De professionele sociologie verdiept echter tevens deze sociale lekenwijsheid, test ze op haar logische en empirische houdbaarheid, en weerlegt daarom regelmatig ingesloten opvattingen of opinies. Daarbij gelden de algemene academische regels van methodologische accuraatheid (in het bijzonder bij het rapporteren van empirisch onderzoek), conceptuele en argumentatieve strengheid (vooral in theoretisch georiënteerde publicaties), én een zo helder mogelijk taalgebruik. Ontegenzeggelijk hebben sociologen zich in hun goedbedoelde streven naar academische erkenning meermaals bezondigd aan een nodeloos complexe formuleertrant en een buitensporig geleerd aandoend jargon. Het sociologisch perspectief, waarover meer in de eerste hoofdstukken, valt echter niet los te maken van een eigenstandig vocabulaire. Een inleiding in de algemene of theoretische sociologie kan daar dan ook moeilijk op besparen, al levert dat natuurlijk geen vrijbrief op voor overbodig gejongleer met ingewikkelde woorden.

Elke kennismaking met de algemene sociologie houdt keuzes in, en is dus onontkoombaar selectief. Een Vlaamse collega gaf daarom zijn introduc-

tie tot de abstractere inzichten binnen het vakgebied de bescheiden maar trefzekere titel *Sociologie. Een inleiding* mee.¹ Ieder sociologiehandboek legt inderdaad eigen klemtonen, deels in functie van persoonlijke interesses die goeddeels samenhangen met de specifieke domeinen waarin de auteur thuis is. Zo focust deze inleiding op de theoretische verscheidenheid binnen de sociologie, staat ze uitgebreid stil bij de culturele factor, en bevat ze meermaals voorbeelden afkomstig uit de sfeer van de kunstsociologie. Wie belangstelling voor de sociologie opvat, bevelen we daarom van harte aan om er ook nog eens een ander handboek op na te slaan, zodat de selectiviteit van deze kennismaking wat meer reliëf krijgt.² Het is overigens bepaald niet zo dat drie willekeurige handboeken ook drie totaal uiteenlopende staalkaarten van de algemene sociologie bieden. Inleidingen in de sociologie verschillen, maar wie er enkele doorneemt, zal al gauw merken dat er daartussen veel overlap bestaat. Sociale ongelijkheid en sociale controle, sociale rollen en socialisatie, bureaucratie en doelrationalisatie, deviantie en subculturen: het is slechts een losse greep uit de thema's en begrippen die in ieder algemeen sociologiehandboek opduiken. Een introductie tot de sociologie mag weliswaar selectief zijn, maar dat betekent niet ook dat ze arbitrair is en uitsluitend de particuliere opvattingen of interesses van een individuele sociologiebeoefenaar weerspiegelt.

Sociologiehandboeken verschillen wel qua aanpak en klemtoon. Deze inleiding stoelt op de premisse dat de feitelijke beoefening van de sociologie neerkomt op een lang niet altijd naadloze wisselwerking tussen theoretiseren, empirisch onderzoek en meer praktisch advies voor geplande tussenkomsten in het samenleven. De nadruk valt op de eerste component, zonder de twee andere zijden van de sociologische driehoek uit het oog te verliezen. Daarbij wordt een zekere balans nagestreefd tussen de diverse generaties en stromingen binnen de theoretische sociologie. In retrospectief vallen er binnen de geschiedenis van de algemene sociologie grofweg drie grote golven te onderscheiden. Na de klassieke periode (1890-1920), met grondleggers als Émile Durkheim en Max Weber, kwam de door Amerikaanse sociologen als Talcott Parsons, Robert King

1 M. Elchardus, *Sociologie. Een inleiding*. Amsterdam: Pearson Education Benelux, 2007.

2 Naast het zonet genoemde boek van M. Elchardus zijn onder meer de volgende inleidingen voorhanden in het Nederlands taalgebied: J. van Hoof en J. van Ruysseveldt (red.), *Sociologie en de moderne samenleving*. Amsterdam: Boom, 2004; A. de Swaan, *De mensenmaatschappij. Een inleiding*. Amsterdam: Bert Bakker, 2007; en J. Vranken, E. Henderickx en L. Vanmarcke, *Het speelveld en de spelregels. Een inleiding tot de sociologie*. Leuven: Acco, 2008. Meerdere van de in dit boek besproken sociologische *maîtres à penser* worden tevens uitvoerig behandeld in M.-J. de Jong, *Grootmeesters van de sociologie*. Amsterdam: Boom, 2011. In het Engelse taalgebied is A. Giddens, *Sociology*. Cambridge: Polity Press, 2009 een veelgebruikte inleiding. Een andere vlot leesbare Engelstalige kennismaking met de sociologie is Z. Bauman en T. May, *Thinking sociologically*. Oxford: Blackwell, 2005.

Merton en Erving Goffman gedomineerde naoorlogse golf van de jaren vijftig en zestig. Tijdens de daaropvolgende twee decennia diende zich een derde golf aan, met figuren als Pierre Bourdieu, Anthony Giddens en Michel Foucault. Het was meer dan eens zoeken naar een verantwoord evenwicht tussen deze drie golven in functie van de besproken thema's.

De samenleving door een sociologische bril bekijken kan bijzonder boeiend zijn (zo zegt natuurlijk een socioloog), maar de algemene of theoretische sociologie is geen pretvak. Men zet een bril op die eerst nog wat onwennig, vervolgens hopelijk enigszins vertrouwd begint aan te voelen. Leren vraagt tijd, zodat niemand hoeft te wanhopen wanneer het sociologisch perspectief niet van meet af aan kristalhelder is. Dat geldt voor de sociologische redeneertrant in het algemeen en de sociologische terminologie in het bijzonder. Sommige onderdelen van dit boek zullen ongetwijfeld ook meer aanspreken dan andere, daar valt helaas weinig aan te verhelpen. We hopen in ieder geval dat ook in de minder appellerende paragrafen de vele voorbeelden, die vaak naar de alledaagse levenssfeer verwijzen en deels bij sociologische onderzoeksresultaten aansluiten, de te nemen conceptuele drempels kunnen verlagen. Nederlandse lezers en gebruiksters van dit boek zullen daarbij soms merken dat het door een Vlaming is geschreven. Dat kleurt uiteraard niet meteen de gepresenteerde begrippen of theoretische inzichten, maar wel af en toe de gegeven voorbeelden. Doorgaans ligt een Nederlands equivalent voor de hand, zodat deze sporen van de ontstaanscontext allicht geen al te groot probleem vormen.

Om het lezen en meer nog het studeren te vergemakkelijken – dit boek is tenslotte in de eerste plaats een voor studenten bedoeld handboek – worden kernbegrippen en staande sociologische uitdrukkingen in **vette** letters afgedrukt. Hun definities staan *cursief* gedrukt, net als boektitels en kernwoorden of de (delen van) zinnen die centraal staan in een paragraaf. Meermaals wijzen de in een paragraaf gebruikte concepten vooruit (naar nog te ontwikkelen inzichten) of achteruit (naar al geziene begrippen). We expliciteren regelmatig deze verbanden, maar nodigen de lezer(es) ook uit om zelf actief relaties te leggen tussen de diverse onderdelen en hoofdstukken. Het bibliografisch notenapparaat hebben we welbewust vrij minimaal gehouden. Bij gangbare sociologische opvattingen, en die domineren uiteraard hierna, zijn er geen bibliografische verwijzingen. We geven die natuurlijk wel bij citaten en doorgaans ook wanneer we een sociologisch inzicht of begrip nadrukkelijk aan één enkele auteur koppelen. Daarnaast lossen we via de bibliografische referenties af en toe alsnog onze intellectuele schulden tegenover andere

inleiders in de sociologie in. Wanneer ze ons zodanig inspireren dat we hun gedachtegang enigszins parafraseren, is het niet meer dan billijk dat we aan hen refereren, ook wanneer we niet rechtstreeks citeren.

Bij een eerder verschenen inleiding van mijn hand, *Communicatie zonder mensen*, golden de inzichten van de Duitse socioloog Niklas Luhmann nog als maatgevend.³ Dit boek is minder uitgesproken van opstelling en doet ongetwijfeld meer recht aan de pluriforme inslag van de theoretische sociologie. Desalniettemin bevat de titel nog een indirecte verwijzing naar Luhmanns oeuvre. Dat telt werken met titels als – in directe Nederlandse vertaling – ‘Het recht van de samenleving’, ‘De kunst van de samenleving’ of ‘De economie van de samenleving’. Daarmee wilde Luhmann aangeven dat hij een telkens specifieke sociale sfeer vanuit een globaal maatschappelijk standpunt analyseerde. *De maatschappij van de sociologie* handelt regelmatig over de samenleving als geheel, en nog veel meer over de vele uitingen van sociabiliteit die daarbinnen zijn te vinden, vanuit het specifieke perspectief van de sociologie. In een samenleving waarin vooral de rekenende economische blik op sociale verschijnselen sterk geïnstitutionaliseerd raakte, ook binnen de politieke of de academische sfeer, spreekt deze sociologische kijk allang niet meer vanzelf. Helaas en ten onrechte, want onze samenleving zou gebaat zijn bij wat meer sociologische verbeeldingskracht om – vrij naar collega Willem Schinkel – haar eigen hypochondrie te overleven.⁴

Ten slotte nog een woord van dank, want dit boek over het sociale ontstond natuurlijk niet in een sociaal luchtledige ruimte. Bij de eerstejaarsstudenten politieke en sociale wetenschappen en communicatiewetenschappen van de KU Leuven testte ik tijdens de voorbije academiejaren een eerdere versie van het manuscript uit. Verschillende mij onbekende studenten ben ik dank verschuldigd voor hun pertinente vragen en kritische opmerkingen bij de verspreide tekst, wat resulteerde in een aantal bijstellingen en verduidelijkingen. Directe feedback kreeg ik voorts van onderwijsassistent drs. Bart Put op basis van de door hem verzorgde eerstejaarsoefeningen. Ook de collega's Sarah Bracke en Geert Van Hootegeem, dr. Nadia Fadil, dr. Koen Abts en drs. Michael Berghman, die in inleidende colleges sociologie eveneens met een vroege versie van dit boek werkten, gaven mij bruikbaar commentaar op specifieke onder-

3 R. Laermans, *Communicatie zonder mensen. Een systeemtheoretische inleiding in de sociologie*. Amsterdam: Boom, 1999.

4 W. Schinkel, *Denken in een tijd van sociale hypochondrie. Aanzet tot een theorie voorbij de maatschappij*. Kampen: Klement, 2007.

delen. Bij Uitgeverij Boom betoonde Niels Cornelissen zich een enthousiaste en professionele coach bij het omzetten van het manuscript in een heus boek. Redacteur Willem van Koppen redigeerde met grote spoed en deskundigheid de definitieve tekst. Op het thuisfront heb ik gepoogd om Carine Meulders niet al te zeer te belasten met hoogabstracte redenaties of enerverende schrijfweekends, maar zonder haar persoonlijke belangstelling zou het concipiëren, bijschaven en afwerken van de tekst een stuk minder aangenaam zijn geweest.

Rudi Laermans
Leuven-Brussel, juli 2012

HOOFDSTUK I

Het sociologisch perspectief

1.1 Het sociale en de sociologie

Van alle menswetenschappen is de sociologie wellicht de minst gekende. De econoom of psycholoog die zich bijvoorbeeld tijdens een feestje aan onbekenden voorstelt en zijn beroep vermeldt, krijgt misschien een tegenvraag als ‘Bij welk bedrijf werk je?’ of ‘Ben je soms werkzaam als therapeut?’ De kans dat er om meer uitleg bij de beroepstitel wordt verzocht, is echter vrij klein. Individuele economen en psychologen zijn in heel verschillende branches actief, maar er bestaat tevens een algemene beeldvorming over beide professies die aansluit bij een zekere basiskennis van de economie (waarover de kwaliteitskranten op aparte pagina’s berichten) en de menselijke psyche of ziel (of meer hedendaags: de persoonlijkheid). Wie zich daarentegen als socioloog introduceert, krijgt nogal eens met een verbaasde blik te maken: ‘Wat doe jij dan eigenlijk voor de kost?’ Sociologen bestuderen onder meer de Vlaamse of Belgische, Nederlandse of Europese samenleving, maar daarbinnen zijn hun bezigheden inderdaad veeleer onbekend. Uiteraard bezetten ook afgestudeerde sociologen heel diverse beroepsposities: zij zijn bijvoorbeeld sociaal beleidsadviseur in overheidsdienst, onderzoeker aan de universiteit of bij een commercieel bureau, personeelsconsulent of organisatiedeskundige. Maar wat is over alle verschillen in professionele activiteit heen eigenlijk de specifieke expertise van sociologen? Ze houden zich bezig met het sociale, in brede zin: ze bestuderen bijvoorbeeld de invloed van opgebroken intieme relaties op de schoolprestaties van kinderen (de onderzoeker), proberen iets te veranderen aan de werkloosheid onder allochtonen (de beleidsadviseur), of staan managers bij wanneer een onderneming moet worden afgeslankt of opgesplitst (de organisatiedeskundige).

Dat de sociologie kennis van het sociale aanreikt, ligt besloten in het woord zelf. De term ‘sociologie’ vormt immers een combinatie van het

Latijnse woord *socius* (metgezel, compagnon) en het Griekse woord *logos* (dat naast ‘rede’ ook ‘studie’ betekent). Wanneer we deze oorspronkelijke betekenissen van beide woordonderdelen een beetje oprekken, komen we inderdaad uit bij een definitie als ‘de **sociologie** is *de wetenschap van het sociale*’. Het internationaal veelgebruikte handboek *Sociology* van de prominente Engelse socioloog Anthony Giddens heeft iets meer woorden nodig, maar hanteert een vergelijkbare omschrijving (die overigens ook meteen op het omvattende en rijk geschakeerde karakter van het sociale attendeert). ‘Sociologie is de studie van het menselijke sociale leven, van menselijke groepen en samenlevingen’, aldus Giddens. ‘Het is een overweldigende en dwingende onderneming, aangezien haar onderwerp ons eigen gedrag als sociale wezens is. De reikwijdte van het sociologisch onderzoek is bijzonder breed, en loopt uiteen van de analyse van kortstondige ontmoetingen tussen individuen op straat tot het onderzoek van mondiale sociale processen.’¹ Net als Giddens’ uitvoerigere bepaling is onze bondige voorstelling van de sociologie als wetenschap van het sociale niet zonder problemen. Academische disciplines als de politicologie, de communicatiewetenschap of de antropologie bestuderen immers eveneens het samenleven: het zijn sociale wetenschappen in de volle zin van het woord. Ze richten zich op specifieke sociale verhoudingen, zoals de relaties binnen de politieke wereld, of ze onderzoeken het sociale in zijn algemeenheid binnen andere dan strikt westerse sociale verbanden. Bovendien laten disciplines als de economie, de sociale geografie, de sociale psychologie of de geschiedschrijving zich al evenzeer in met ‘het menselijke sociale leven’ (Giddens), zij het alweer vanuit meer specifieke gezichtspunten. Is de sociologie dan soms de superwetenschap die alle andere sociale wetenschappen overspant? Is ‘sociologie’ kortom niet gewoonweg synoniem voor ‘sociale wetenschap’?

De eigenheid van de sociologie heeft minder met haar studieobject te maken en veeleer met de specifieke vragen die ze daarover stelt. De sociologie deelt inderdaad haar *materieel object* of feitelijke voorwerp van studie met andere sociale wetenschappen, maar bekijkt het tevens door een aparte bril. Dat resulteert bij wijze van spreken in een sociologische sociale werkelijkheid die verschilt van de economische of politicologische kijk op het samenleven. Dit *formele object* van de sociologie, of de wijze waarop deze discipline het sociale benadert, maakt het eigene van het **sociologisch perspectief** uit.² Enerzijds gaat het daarbij om *een algemene*

¹ A. Giddens, *Sociology*. Cambridge: Polity Press, 2001, p. 2.

² We ontlelen deze uitdrukking aan P. Buiks e.a., *Het sociologisch perspectief. Een ontmoeting met de sociologische benaderingswijze*. Assen: Van Gorcum, 1980.

denktrant die het sociale gedurig uiteenlegt in sociale relaties en, vooral, geziene en ongeziene afhankelijkheden van vaak onbekende anderen. Dikwijls beseffen we helemaal niet hoezeer we verbonden zijn met verafgelegen anderen wanneer we leren of consumeren, een boek lezen of op internet surfen. Sociologen hebben juist een scherp oog voor de indirecte afhankelijkheid van bijvoorbeeld iedere computergebruiker van hem vreemde producenten en werknemers in pakweg China. Met hun sterk relationele manier van denken spoort dan ook een typisch sociologische verbeeldingskracht bij het observeren van het sociale leven, zo zullen we zo dadelijk nog zien. Maar het sociologisch perspectief, dat is anderzijds ook een reeks vragen die de blik van de socioloog voortdurend richten bij het kijken naar sociale relaties of afhankelijkheden. Sociologisch onderzoek handelt over heel uiteenlopende concrete thema's, maar vier basisvragen zijn voor de sociologische studie van het sociale maatgevend.

De *eerste basisvraag* luidt kortweg: *hoe is een geordend samenleven mogelijk?* Welke factoren of mechanismen zorgen ervoor dat het sociale leven orde en regelmaat vertoont? Natuurlijk kent het sociale verkeer fricties en regelrechte tweespalt, maar ook dan zijn er vaak regelingen die zorgen voor een geordende conflictbeslechting. Zo bestaat er in onze samenleving een brede waaier van juridische procedures die bij onenigheid quasiautomatisch in werking treden, bijvoorbeeld bij een loonconflict in een bedrijf of een spaak lopend huwelijk. Het recht vormt dan ook een belangrijk instrument om sociale conflicten in geordende banen te leiden. De socioloog wordt echter vooral getroffen door het ampele gegeven dat de sociale omgang ook zonder expliciete rechtsregels of rechtspraak vaak vlot verloopt. Kunnen we dat geordende samenleven soms vanuit één basisgegeven duiden? Of zijn er altijd meerdere factoren in het spel? Geen samenleven echter zonder dat we ook door anderen worden beïnvloed of zelf de levens van anderen met meer of minder diepgang stempelen. Vandaar de *tweede basisvraag*: *hoe werkt het samenleven door in individuele levens?* Kinderen bepalen bijvoorbeeld voor een deel de levens van hun ouders, maar krijgen van hen ook heel veel aangereikt. Zo brengen ouders biologische nieuwkomers het vermogen bij om met anderen te communiceren, wat geen geringe sociale basisvaardigheid is. Ze geven hun daarnaast altijd ook een welbepaalde culturele baggage mee, met ingrijpende gevolgen voor de latere levensstijl en de slaagkansen in het onderwijs. Maar beïnvloed worden door het sociale, dat is bijvoorbeeld ook als individu rekening houden met de fysieke aanwezigheid van anderen: op een voetpad kunnen we lang niet altijd gaan of staan waar we zouden willen lopen of halt houden. Het rekening houden met elkaar volgt tevens variabele, want cultuurgebonden, regels over de juiste

afstand tot de lichamen van onbekende anderen. Ze worden kinderen van jongs af aan bijgebracht op een veelal obligate manier, met harde dan wel zachte dwang.

Met de *derde basisvraag* belanden we als het ware op een hoger liggend sociaal niveau: *hoe zien de basiscontouren van onze samenleving eruit?* In wat voor maatschappij leven wij thans en in welke opzichten functioneert ze anders dan voorheen? En ook: welke nieuwe sociale tendensen dienen zich vandaag aan en zullen wellicht in de nabije toekomst meer uitgesproken worden? Dit soort vragen stellen ook vele burgers zich regelmatig. De toekomst van het samenleven houdt in het bijzonder politici en beleidsmakers bezig (die willen op komende uitdagingen en problemen voorbereid zijn), en daarnaast ook bedrijfsleiders, marketingmensen of productontwikkelaars (die willen op nieuwe afzetmarkten anticiperen). Hoe de samenleving er vroeger uitzag, is dan weer een vraag die vooral historici of geschiedkundigen interesseert. Sociologen gebruiken hun bevindingen nogal eens om het aparte van de huidige samenleving te onderstrepen. Ze zijn immers doorgaans niet exclusief op het sociale verleden gericht, al bestaat er wel zoiets als historische sociologie. De sociologische belangstelling gaat in de eerste plaats naar het sociale heden uit, in het bijzonder naar de basiskarakteristieken van de samenleving in haar geheel en de veranderingen die zich daarbinnen aftekenen. Zo heet onze samenleving vaak individualistisch – maar is ze dat ook echt? Geven wij minder om elkaar dan onze ouders of grootouders (die dat zelf nogal eens plegen te zeggen, meestal op een beschuldigende manier)?

Omdat de sociologie een wetenschappelijke discipline is, impliceert het beantwoorden van de drie inhoudelijke kwesties die met het sociologisch perspectief samenhangen logischerwijs nog een *vierde basisvraag*: *hoe komen we tot een algemene, tevens empirisch onderbouwde sociologische kennis?* Welke onderzoeksmethoden en -technieken maken het mogelijk om de drie vragen van daarnet op een wetenschappelijk verantwoorde manier te beantwoorden? We kunnen bijvoorbeeld als socioloog de mening van vele medeburgers delen dat onze samenleving sterk individualistisch aandoet. Dat is wetenschappelijk gezien echter niet meer dan een loutere hypothese die verder moet worden afgetoetst aan ‘de feiten’. Maar hoe komen we aan relevante gegevens die onze intuïtie kunnen onderbouwen of weerleggen? We moeten vaststellingen doen, maar sociaalwetenschappelijk onderzoek is er in soorten. Daarbij wordt meestal een onderscheid gemaakt tussen kwantitatieve en kwalitatieve onderzoeksmethoden. Zoals de benaming al aangeeft, streeft **kwantita-**

tief onderzoek naar *in cijfers uitdrukbare bevindingen of ‘harde data’ die bovendien gelden voor de onderzochte sociale groepering*. Dit soort onderzoek laat het dan ook toe om bijvoorbeeld vanuit een relatief klein staal van respondenten valide conclusies te trekken voor de hele groep waartoe ze behoren. De bekendste methode is ongetwijfeld het surveyonderzoek of de enquête op bevolkingsniveau. Het werkt met beredeneerde peilingen (zoals een representatieve steekproef onder alle kiesgerechtigde Vlamingen of Nederlanders) en een doordachte lijst van meestal gesloten vragen met een beperkt aantal antwoordmogelijkheden (wat een louter statistische verwerking en analyse van de respons mogelijk maakt).

Kwalitatief onderzoek mikt niet zozeer op een representatieve en cijfermatige kennis, maar *bestudeert sociale fenomenen ‘in de diepte’*. Wie bijvoorbeeld aan de weet wil komen waarom mensen in theater liefhebbers, kan een zo representatief mogelijke enquête opzetten onder de bezoekers van Vlaamse toneelvoorstellingen (dan hebben we het dus niet over een survey op bevolkingsniveau maar over een zogeheten publieksonderzoek). De socioloog kan echter ook opteren voor een kwalitatief onderzoeksdesign. Een eerste, vooral onder antropologen ingeburgerde kwalitatieve methode is *participerende observatie*. De onderzoeker dompelt zich dan onder in de sociale wereld waarover hij meer wil weten. Hij gaat meedoen, en dat meer of minder verdoken: de geobserveerde anderen weten wel of niet dat hij hen bestudeert. Onze socioloog zal daarom bijvoorbeeld een seizoen lang alle voorstellingen in een meer traditionele schouwburg en in een overwegend experimenteel gezind keldertheater bezoeken, omdat hij verwacht daar anders gemotiveerde toneelliefhebbers aan te treffen. Bij elk bezoek geeft hij zijn ogen en oren de kost, vooral voor en na de voorstellingen. Hij observeert de sociale omgang in de foyer en gedraagt zich als een sociale detective: hij luistert stiekem gesprekken af in de hoop iets te kunnen vernemen over de motieven van theaterbezoek. De onderzoeker knoopt verder zelf ook hier en daar een gesprekje aan en bouwt gaandeweg een netwerk van bekenden op. Naar het einde van het seizoen spreekt hij een aantal van deze theatervrienden en andere regelmatige bezoekers aan – die kan hij er ondertussen gemakkelijk uitpikken – met de vraag of hij van hen een *diepte-interview* mag afnemen. Die tweede veelgebruikte kwalitatieve methode mikt op een goeddeels open gesprek, in dit geval dus over de interesse in theater. Anders dan bij een gesloten vragenlijst kan de interviewer doorvragen en krijgt de respondent de kans om zelf thema’s aan te snijden. Dat levert volgens de voorstanders van kwalitatief onderzoek een meer levensnabij portret op dan het werken met voorgestructureerde vragen in een representatieve enquête. Het